

De Eraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

Zondag 21 Januari 1912. N^o. 1777.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam. Incassaden, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.20 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned.-Indië per jaar f 8 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elk regel meer f —.30. Aanvragen en vermelding van leidegaven f —.12 per regel.

Van de Voleinding.

XLI.

TWEEDE REEKS.

III.

Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid, Amen.
Rom. 11 : 36.

Saamvattend wat we vonden, bleek, dat het doel der Schepping niet in den mensch, maar in God zelf ligt, ook al staat vast, dat onder de creaturen de mensch vooraan staat. Het uitgangspunt, van waaruit het historisch proces zich naar de Voleinding toe beweegt, kan derhalve niet anders dan in God liggen, onverschillig of men de idee ervan in Gods Raad en Bestel, oftewel de verwezenlijking ervan in de eerste daad der Schepping zoekt. Dat de Schepping een doel had, en dat dit doel in de verwezenlijking van Gods naam school, kon op Schriftuurlijk standpunt niet worden ontkennd noch voorbij gezien. Het was zoo duidelijk uitgesproken, dat uit Hem en door Hem, maar ook tot Hem alle dingen zijn. En ook afgezien van de stellige uitspraak der Schrift viel het niet anders te denken. Den Heere onzen God kan onze voorstelling zich niet anders dan als eeuwig denken, maar zoo onzen God als eeuwig denken, spreekt 't ook vanzelf, dat er niets, wat dan ook, een eeuwig medebestaan kan hebben; dan toch zoude dat mede-eeuwige Gods gelijk zijn geweest. Zonder nu op bespiegelingen, die achter den horizon van ons begrip liggen, dieper dan ons geoorloofd is in te dringen, kunnen we het ons dan toch niet anders voorstellen, dan dat God Drieëenig eerst zonder zijn Schepping is geweest, en dit wel eeuwiglijk, en dat Hij eerst daarna, door eigen daad, den tijd van zijn Schepping zelf heeft ingezet. Waar nu vóór de Schepping niets buiten God bestond, en niets wat niet bestaat, geen bewegingen voor God kon zijn, om tot schepping over te gaan, zoo volgt reeds hieruit rechtstreeks, dat de oorszaak, de beweegreden, het motief van de Schepping niet anders dan in God zelf kon gelegen zijn. Wel kan God de Heere in zijn Scheppingsplan een door Hem uitgedacht voorwerp als middenpunt kiezen, en om dat één als middenpunt al 't overige schikken, maar dat is dan toch altijd een *afgeleid* motief, en de grondoorzaak en hoofdbeweegreden van de Schepping als één geheel genomen, blijft dan toch altijd te zoeken in God zelf. Wat de Schrift nu ten deze openbaart, strookt geheel met dezen elch van onze logische overweging. Vellig kan dan ook gezegd, dat de Kerk in haar verschillende schakeeringen het nooit anders begrepen heeft. Ongetwijfeld mag de Gereformeerde Kerk er zich op beroemen, dat zij dit grondmotief van alle aanzien het scherpst in zijn gevolgen doorziet en het machtigst op den voorgrond, gesteld heeft, maar 't zou toch een tekort doen aan de waarheid zijn, indien men beweerde, dat 't zij de Roomsche, 't zij de Grieksche, 't zij de Lutherische kerk op dit punt een onzeker geluid hadden gegeven. Voorzoveel de onderscheidene Kerken zich over het einddoel der Schepping uitleeten, heeft nooit één kerkelijk belijdenisgeschrift, kerkelijke Catechismus of kerkelijke Liturgie in iets anders dan in de eere Gods het einddoel van al het bestaande gezocht. Wat alleen dient toegevoegd te worden is, dat de Kerk in de eerste eeuwen van haar optreden het vraagstuk zelf van het doel der Schepping niet tot op den bodem placht te peilen, en daardoor in veel liefelijke beschikking van de Goedheid en de Liefde Gods ten deze hangen bleef. Zoodra echter, met name onder de leiding van de groote Kerkvaders en Scholastieken, het vraagstuk zelf in het oog werd gevat, bleef het antwoord dat uitkomst gaf, steeds de eere Gods op den voorgrond plaatsen.

De afwijkende zienswijze is niet uit de Kerk, maar uit het geestelijk leven buiten de Kerk opgekomen en wortelde in wijsgeerige overleggingen, die er steeds op uit waren, den mensch, en niet God, als uitgangspunt te kiezen. Reeds vóór de Hervorming doorbrak, viel dit te merken in de bewegingen van de Humanisten. Na het tot stand komen der Hervorming ving Socinus deze valsche gedachte op en zocht haar ingang te doen vinden. Zelfs Leibnitz bewoog zich ten deele op die zelfde gevaarlijke lijn, en in de jongere wijsbegeerte bleef het steeds het in den grond ongodsdienstige pogen, om den mensch als einddoel te kiezen, en wel als een einddoel, waartoe de mensch zichzelf po-

neerde. Steeds verder ging men dan onder de profetie van de Evolutie op deze onzalige lijn voort. Het kwam, zoo beelde men zich in, al uit het onbewuste op, reeds in de hoogere dieren begon bewustzijn op te leven, maar eerst in den mensch nam dit bewustzijn helder-zelfbewustzijn vorm aan. Eerst in den mensch ontwaakte het gevoel der Schepping tot een streven, dat 't al beheerschen kon. En zoo was het tenslotte de mensch, die naar eigen volmaking geheel het proces der Schepping wist heen te leiden. Voor niet-philosophen en meer gemoedelijk aangelegden werd dit dan zoo goed gepraat, dat God als de volmaakte Liefde werd aangebeden en dat volmaakte Liefde niet toelaat, dat men alles voor zichzelf opsecht; dat dus ook God niet eigen verheerlijking, maar het gelukkig maken van zijn schepsel zich ten doel moest kiezen, en dat alleen de mensch hiervoor in aanmerking kwam. Een sentimenteetele redeneering, daarom zoo in den wortel valsch, omdat ten slotte toch altoos weer de Liefde die hierin verheerlijkt moet worden, niet een vage idee buiten God, maar God zelf is. God heeft niet maar lief, maar God is de Liefde, en juist hierin ligt het principieele onderscheid tusschen Hem zelf en alle creatuur, waarin Hij liefde uitstort en waaraan Hij liefde bewijst. Metterdaad heeft de Kerk, wat dit allesbeheerschende punt betreft, dan ook de fakkel der waarheid in de wereld uitgedragen, en niet in het studervertrek van den wijsgeer, maar op den kansel van de eenvoudigste dorpskerk wordt nog steeds de spil recht gezet, waarom hemel en aarde zich bewegen.

Deze roem kan aan de Kerk niet ontomen worden, mits maar tegelijkertijd de erkenenis uitga, dat ook de Kerk in haar verdere ontwikkeling van de waarheid gedurig de consequentie van haar uitgangspunt verloochend heeft. Het nadruk leggen op de goede werken *naast* de genade, in plaats van als *uitvloeiing* der genade, keerde de beginselen der goede orde om, en al bleef in het Te Deum, in het Hallelujah, en in allen hoogen lofsang, de verheerlijking van Gods naam op den voorgrond staan, in de leer der Voleinding liet men ze steeds meer glippen, en kwam er steeds meer de gelukzaligmaking van den mensch voor in de plaats; iets wat dan op zijn beurt weer tot onmiddellijk gevolg had, dat alleen aan het geestelijke duurzame waarde werd toegekend, en de schepping buiten den mensch, en aan den mensch zelfs zijn lichamelijke verschijning, als overvloedig, onverschillig en niet ter zake doende achteruit werd gezet, zoo niet geheel vergeten. Doelt alles op de eere Gods, dan spreekt 't vanzelf, dat niets voor niets geschapen is, dat alles zijn betekenis heeft, en dat het einde niet kan bereikt worden, of 't moet al uitloopen op het doeleinde waarvoor 't bestemd is en schlep. Zet men daarentegen deze grondwaarheid terzijde en stelt men er voor in de plaats, dat 't om den mensch gaat, dan ontvalt hiermede waarde en betekenis aan al wat niet rechtstreeks den mensch dient of voor diens toekomst onverschillig is. Nu zou dit op zichzelf de betekenis der stoffelijke wereld naast die der geestelijke wereld nog hebben kunnen handhaven, zoo de mensch buiten zonde ware gebleven; maar nu het feit er eenmaal toe lag, dat juist de stoffelijke wereld de sterkste verleiding op den mensch heeft uitgeoefend en in botsing met zijn geestelijke existentie was gekomen, moest juist de hoogste opvatting van deze gelukzaligheid er toe leiden, om al 't lichamelijke en stoffelijke met onverschilligheid te bejegenen. De martelaar, die niet alleen al de schatten der wereld, maar ten slotte zelfs zijn eigen lichaam aan de zaak des Heeren overgaf, stond geestelijk het hoogst. Dank zij deze overtuiging verloor het stoffelijke alle eeuwige beduidenis, en al hield men dan formeel nog aan de opstanding van het lichaam vast, het sprak toch de hooggestemde ziel niet meer toe. Wat zou 't ons baten of we later ons lichaam al terug ontvingen? Wat onze ziel in ons sterven als lijf afstiet, was een verbruikt stuk van ons zelf, en dit wel van kwade gedachtenis. We moeten dan ook, om in het stuk der Voleinding weer op beter paden te geraken, geheel van 't uitgangspunt, dat men in zichzelf zocht, afzien, en van de lijn van den mensch op de lijn van God overgaan. Wie van den mensch wil *uitgaan* komt dan ook in het eind bij niets anders dan bij den mensch terecht. Omdat hij van den mensch uitging, houdt hij in 't eind niet anders dan den mensch over, en wil alleen datgene van den mensch wat den mensch alleen eigen is, d.i. zijn onsterfelijkheid geest. In een geestewereld eindigt dan, wat eens met de rijke, alrijke Schepping begon. Aan deze onhoudbare voorstelling nu

ontkomt men eerst dan, als men het uitgangspunt erkent niet in den mensch, maar in God. Gaat men uit van den mensch, dan is ieder mensche zoo goed als de ander, en 't geheel der Schepping valt uiteen in zooveel deelen als er menschen zijn. Liefde moge hen in heilige besieling saam verbinden, maar in aanvang en oorsprong is het een myriade van gelijksortige menschen. Alle eenheid ontbreekt. De Schepping valt in duizend en nogmaals duizend deelen uiteen. En eerst van leverlede trekken deze deelen, na elkander eerst afgestooten te hebben, elkander aan, en of 't een eenheid wesen zal, blijft tot het einde toe de vraag. Stuur en gang toch is er in zulk een samenstel der dingen niet. Is er geen hooger wil in God, die alles bestelt, beheerscht en bestuurt, dan moet de in beweging brengende kracht wel in den vrijen wil van den mensch worden gelegd. Die vrije wil moet dan aan ieder mensche eigen zijn, en het is uit het spel van allen vrijen wil, dat in het eind het afgewerkte product zal moeten voortkomen. Tot op het laatste oogenblik toe kan alsoo het geheel nog steeds weer in duigen vallen. Van den vrijen wil tot het toeval is maar één schrede. Alle profetie faalt dan. Alle uitzicht kan verdonkerd worden. En als we ten slotte voor de poorte der Voleinding zullen zijn aangekomen, kan nog alles worden uiteen geslagen, ja worden gepulveriseerd. De donkergetate, pessimistische beschouwingen die over den afloop der dingen, in telkens nieuwen vorm, de ronden doen, laten zich dan ook zeer wel verstaan. Men komt toch, deze lijn vervolgend, of in het eind bij een naakt complex van geesten uit, zoodat al wat daar achter ligt, slechts een overvloedig ophoudend heeft veroorzaakt, oftewel nog in het laatste oogenblik spat en springt alles uiteen en is het eind een door de tranen van miljoenen nooit naar waarde te beweenen teleurstelling. Vandaar dan ook dat ten slotte alle religie, ook in de afgodische kringen, er steeds op droog om uitgangspunt en eind der schepping niet in den mensch, maar in aller dingen Schepping te zoeken, en wat de afgodische religien nog slechts op den klank af uit het verleden nastamelden, is ten slotte in de Kerk van Christus tot volle, krachtige intonatie gekomen. Wat de Profeten en Psalmisten, de Evangelisten en Apostelen ons daarvan ten beste geven, is en blijft de hoogste wijsheid, die ooit 's menschen geest kan indaken, en de eenvoudige vromen die hieraan vasthouden, staan in hooge saamvatting der dingen verre boven de duizelingwekkende vondsten van een Hegel of Haeckel. Licht in God het uitgangspunt, en moet daarom in God het eindpunt worden gezocht, dan ligt in dit dubbele feit vanzelf de eenheid van het geschapene. Dan biedt zich dit geschapene in zijn tweesijdige gedaante, als stoffelijk en geestelijk, met gelijke hoogte aan ons aan. En dan stuurt het wereldproces er op aan, niet om een deel, een stuk, zij 't al het hoofdstuk der geschapen dingen, maar om heel de Schepping zelf aan het eind van haar proces zoo te doen uitkomen, dat er de glorie van onzen God in uitstraalt op een wijze, gelijk ze dit alleen in die eenheid, in dien samenhang en in die voleinding kon.

Eerst zoo eriaagt het leerstuk der Voleinding zijn bij uitnemendheid hoog gewicht. Op het standpunt van hen die den mensch als einddoel stellen, komt men aanstonds voor de vraag te staan: Als ge nu uw sterven zalig wordt, wat wilt ge dan nog meer? En als eens alle uitverkorenen zullen zijn ingegaan, waarvoor zou deze wereld dan nog verder dienen? Dan heeft ze afgedaan, en kan in het niet verriaken. Zaliger dan zalig kan men niet worden, en als alle uitverkorenen in de zaligheid zullen zijn ingegaan, blijft er immers niets meer te doen over. Al wat buiten der uitverkorenen zaligheid valt, ware dan overvloedige last. Maar heel anders komt de zaak te staan, zoo de eere Gods de toekomst bepaalt. Ook dan zal zeer zeker de mensch en diens toekomstig lot in het geheel niet alleen begrepen zijn, maar er zelfs een hoofdbestanddeel in vormen; maar toch, daarbij kan het dan niet blijven. Een kunstenaar die in zijn kunstwerk schier eindeloze overvloedigheid aanbrengt, die straks toch weer moet worden weggelaten, en moet wegvallen, is geen meester in zijn kunst, en daarom is het volstrekt ontoelaatbaar, dat we van den Opperton Kunstenaar ons een even zoo gebrekkig kunstwerk zouden te denken hebben. Is het van God alles uitgegaan, hield 't door God alles stand, en moet 't alles op Gods glorie uitloopen, dan valt niets als onheil uit, dan heeft alles zin en beduidenis, en dan zal de Voleinding juist daarin

eerst waarachtiglijk *voleind* zijn, dat ook de betekenis van het lager geachte, in zijn verband met het hogere, uitkome. Door de kleinste moleculen het hoogste effect te bereiken, is juist de wonderse trek van den grooten Kunstenaar. Heeft 't nu Gode goed gedacht, een heelal tot aanzien te roepen, saamgesteld uit miljarden en biljoenen en triljoenen van schijnbaar, o, zoo nietige en kleine gegevens, zoodat wij van verre niet verstaan, waartoe 't alles strekken moet, en gaat dit zoover, dat wij de reden van bestaan van duizendmaal duizend starren zelfs van verre niet gissen, dan ligt het heelal als een onverklaard geheel voor ons. Toch moet 't alles, als Kunstwerk Gods, eenheid, samenhang, saambinding en gemeenschappelijkheid bezitten. Niets mag doelloos zijn. Al wat er is moet op een einde uitloopen, waardoor het doel van zijn bestaan en werking verklaard wordt. En zoo heel de Schepping opgevat, zou het de onmogelijkheid zelf zijn, dat, om slechts dit één te noemen, geheel onze lichamelijke verschijning wegviel, om niets dan onze ziel over te laten. Gaat 't om Gods eere, dan moeten beide, zoo de stoffelijke als de geestelijke wereld, tot haar recht komen, en dit wel niet alleen de stoffelijke wereld die ons als menschen aanleef, maar al wat God schiep. Zoo voelt men hoe de Voleinding een geheel anderen zin krijgt. Bepaalt uw onderzoek bij de Voleinding zich tot de vraag: wat er van den mensch wordt, dan wordt al wat den mensch niet raakt, onverschillig. Het interesseert niet meer. Men kan er over redeneeren, maar het pakt niet meer. Vooral de kranke, die straks door zijn sterven verlost wordt van zijn kankerend lichaam, dat hem zijn aanzien verbitterde, voelt niet de minste begeerte om, straks ver boven alle dingen verheven, dat lichaam terug te wenschen. Maar stelt ook ons geloof den elch, dat ons, ook met het oog op de toekomst, niets zoo sterk boeit als de begeerte en het verlangen, om de eere Gods in heel zijn Schepping te zien uitblinken, dan natuurlijk wordt onze blik op de toekomst geheel gewijzigd. Dan bepaalt egoïsme ons niet meer tot het begeeren van wat ons persoonlijk dienen kan, maar treedt de geheel andere vraag op den voorgrond, hoe 't al wat bestaat, eens in het eind der dagen den lof des Heeren groot zal maken, en hoe ook wij door ons verheerlijkt aanzien eeuwiglijk tot die grootmaking van Gods naam zullen kunnen medewerken. Hieruit volgt intusschen niet, dat we in de gedachte aan de Voleinding onszelven zullen wegcijferen. Het gaat niet om den mensch, het gaat om God, maar het is God zelf die in al het geschapene den mensch op den voorgrond schoof. Gelijk we vroeger reeds opmerkten, mogen we ons door geen astronomische verklaringen hiervan laten afbrengen. Al is en blijft deze onze aarde slechts één der planeten in één enkel zonnestelsel, en al weten we, dat dit één zonnestelsel als in het niet verzinkt, vergeleken bij de wondere creaturen die het Firmament in zijn weelde ons doet toeschitteren, toch ontneemt ons dit de overtuiging niet, dat deze onze aarde, hoe klein en hoe schijnbaar bijkomstig ook, in het gansche heelal een geheel eenige plaats inneemt, zoodat geen andere star met haar te vergelijken is. Dit staat voor elk Christen vast uit geheel de voorstelling der Schrift, maar bovenal uit het feit, dat op deze aarde de *mensch* woont, en dat het de natuur van dezen mensch is, die God zelf in zijn lieven Zoon als Immanuel heeft aangenomen. Dit kon omdat de mensch, en bij alleen, het Beeld en de Gelijkenisse Gods is. Anders ware dit ondenkbaar geweest. Wat heidensche legenden en heidensche poëzie over de vereeniging van het Goddelijk met het menschelijk leven meldten, klinkt ongerijmd, omdat de heidenwereld de schepping van den mensch als beeld Gods niet kende. Maar nu in de Schrift ons de Openbaring van het Beeld Gods, dat in den mensch schitterde, gegeven is, wordt de Vieschwording des Woords een schier natuurlijk gegeven, en hierdoor op deze aarde de *mensch* het hoogtepunt.

Dit naar de Bovenzijde des levens, van den mensch naar God gerekend; maar hetzelfde gaat door naar de Benedenzijde, gerekend van den mensch naar het stof, waaruit zijn lichaam genomen is. De mensch is maar niet op deze aarde neergevallen als op een hem vreemde wereld. Hij had niet evenzoo op Mars kunnen geplaatst zijn. Hij hoort bij die wereld, en die wereld hoort bij hem. Al wat in die wereld is, loopt op hem uit. Sfeer na sfeer is in die wereld uitgekomen, om een menschelijke existentie mogelijk te maken. Hierbij moet ge die wereld niet nemen, gelijk ze nu na den vloek en door

den vloek geworden is, maar hebt ge u die wereld voor te stellen, gelijk ze was toen ze ongeschonden uit Gods almachtige kunstenaarshand voortkwam. Toen was die wereld juist zooda ze zijn moest om den mensch tot woonstede te zijn. 's Menschen lichaam was op zijn geest, maar tegelijk op de wereld ingericht. Zelfs is de evolutiegedachte, al is ze misbruikt, in zooverre juist, dat ze doelt op een allengs ontluiken van het leven dezer wereld in opgaande lijne, zoodat telkens creaturen van hooger orde zich ontplooiden, en dat eerst na afloop van deze volledige ontplooiing, de mensch op die voor hem bereide en toegeruste wereld geschapen werd. Natuurlijk moet tegengesproken alle voorstelling, alsof de plant vaazelf uit de doode stof, het dier uit de plant en de mensch uit het dier zou zijn voortgekomen. Dit alles is wel bewoerd, maar nooit bewezen. Bij alle deze gradaties trad telkens weer de scheppende Almacht in. Wat Genesis I ons daarover biedt, staat in majesteit verre boven al de geleerdheid der Evolutionisten. Maar de opklimning in orde, waarop de Evolutie wijst, is onwederisprekelijk en herhaalt slechts wat de Schrift ons sinds eeuwen voorhield. Geheel het samenstel van deze wereld is juist zooda 't zijn moest, om den mensch een zinlijke wereld in verband met zijn eigen zinlijke existentie te geven; en dat wel zoo, dat 't alles van meet af op den mensch die komen zoude, aanstuurt. De bloemenwereld is er niet om den mensch. Het edelweiss bloeide op duizend bergen eeuwenlang, eer ooit een mensch die reusenbergen beklommen had. Ook in de pracht van zijn bloemenwereld zoekt God zijn eigen verheerlijking. Maar al ligt hierin ook voor de plantenwereld haar einddoel, toch toont de ervaring, hoe de plantenwereld voor den mensch onmisbaar is, niet alleen in de geur en de weelde der bloemenwereld, maar ook voor zijn spijs. Zoo is de mensch de tusschenlenschakel tusschen de lagere wereld om hem heen en de hoogere wereld in zijn God. Als de engelen van Efraim van vrede op aarde zingen, verbindt het Kindeke van Bethlehem God en mensch, en als dat Kindeke, straks tot den Wonderdoener in Israel opgegroeid, de hongerigen spijst of het heilig Sacrament bij brood en wijn instelt, is het in Hem onze menschelijke natuur die het lagere schepping in zich opneemt. Het is een gouden keten die van God uitgaat, eerst afdaalt tot het laagste stof, dan in den mensch Gods beeld vertoont, en in Christus zich weer hecht in het Goddelijk leven. Doch juist daarom moet dan ook bij de Voleinding niet met den mensch alleen, maar met geheel dien gouden keten gerekend worden. De engelen zullen geest blijven, maar wij menschen zijn des geestelijken en lichamelijken levens beide deelachtig, en daarom moet ook in beide sferen onze toekomst liggen. Niets van hetgeen God schep, mag ons in zijn proces en Voleinding onverschillig blijven. Reeds daarom niet, omdat we er zelf belang bij hebben, maar vooral niet, omdat de eere Gods, die Hem uit zijn werken toekomst, nog sterker begeerte in ons wekken moet, dan het verlangen naar ons eigen heil. Mits we maar nooit vergeten, dat het in de heerlijkheid van zijn verlossing is, dat de Heere onze God zijn hoogste zelfverheerlijking nastreeft.

DR. A. K.

De wetenschap der heiligen¹.

De vrees des HEEREN is het beginsel der wijsheid, en de wetenschap der heiligen is verstand. Spreuken 9 : 10.

Altoos weer komt de Geest Gods er op terug, dat de vrees des Heeren het beginsel is van alle wijsheid, alle wetenschap, en alle recht verstand. Luidert, steeds luidert roept de geest der wereld hertegen in, dat de religie niets hoegenaamd op het erf der wetenschap te seggen heeft. En de practijk van de kinderen der menschen toont, hoe wel waarlijk alleen de vrees des Heeren hen levenswijs maakt, maar dat ze den leestemin in de sfeer van het geleerde donker, nog altoos een van God vervreemde wetenschap boven alles stellen.

Nu heersche hier geen verwarring. Voor de kennis van de *uitwendige* wereld helpt vrome zin u niets. Om de kracht van een electrischen stroom te berekenen, slaat niemand zijn Bijbel op, en om te weten hoe sterk het fundament moet zijn, om een huis met vijf verdiepingen te kunnen dragen, raadpleegt geen architect, hoe vroom ook, een godvruchtige vrouw in zijn familie. Bedoelt men dus geen andere wijsheid, dan om de verhoudingen van stof en kracht te berekenen, en geen andere wetenschap dan van de dingen die buiten het hart omgaan, dan gaat ieder onder eeniglijk af op geleerdheid en blijft de godsdienst buiten spel.

De zaak is nu maar, dat wie het leven ingaat, al spoedig merkt, dat hij aan die kennis van de

uitwendige wereld niet genoeg heeft. Dat men ook die kennis wel wetenschap kan noemen, maar dat ze ons toch allerminst bekwaamt om te weten te komen wat we in het leven noodig hebben, en dat, hoe hoog men ook in de wetenschap roeme, er toch bovendien in de praktijk van het leven een levenswijze is, en dat die zo hoog-noodige levenswijze niet uit de leerboeken kunt halen, maar u eigen moet maken door zelf in 't leven in te gaan.

En dan keert de kans. Dan toch hangt he er niet van af, wat geleerdheid ge in uw brin hebt opgestapeld, maar of ge in bewust zielscontact verkeert met de machten die feitelijk het leven beheerschen. Zoo ziet men dan ook maar al te vaak hoogelijk geleerde veelweters dom en bewondert de kenner daarentegen niet zelden den tact, het helder inzicht en het zelfvertrouwen, waarmee een eenvoudige „moeder in Israël", niet alleen haar eigen leven beheerscht, maar ook haar omgeving in rechte sporen leidt.

Waar ligt dit nu aan? Waaraan anders, dan overmits in de praktijk van het leven onder alle beheerschende machten de Almacht Gods boven alles gaat, en alleen wie Gods verborgen omgang kent, met die hoogste macht rekent en rekenen kan? En op grond hiervan nu spreekt de Schrift 't zoo stellig uit, dat „de wetenschap der heiligen" het rechte verstand geeft, en dat alleen uit den wortel van de vrees de Heeren de waarachtige levenswijze opleeft.

Nu kunt ge dit niet zoo gemakkelijk aan één enkel persoon beoordeelen. Dan spel komt er te veel persoonlijke bij in het spel. Eerlijke hebbelijken, bijzondere neigingen in lemans aanzien, geheel eigenaardige levensomstandigheden en zooveel meer kunnen in lemans persoonlijk leven zooveel wijziging aanbrengen, dat ge daarop alleen niet af kunt gaan. Doch wendt ge u daarom niet tot enkele personen, maar tot geheele gezinnen, tot gausche geslachten en tot geheele volken, dan is er geen verschil van oordeel mogelijk, en bevindt ge altoos weer, dat gezinnen, families, geslachten, volken, die waarachtige Godsvrucht wisten te kweken, op den duur ook sedelich en praktisch het sterkst stonden en bleken te beschikken over de meest dege levenswijze.

Dat er sprake is van de „wetenschap der heiligen" versta men niet mis. Van werkelijkheid, van ingebeelde heilichheid, van vormelijke heilichheid is hierbij geen sprake. Heilig staat hier tegenover onheilig uit geen andere oorzaak, dan om de lijn aan te duiden die getrokken moet worden tusschen hen, die nabij hun God leven, en die anderen die van Gods verborgen omgang nog het fawste denkbeeld niet hebben.

Van de kennis der uitwendige wereld nu afgezien, bestaat ons menschelek leven uit een dooreenkruijing van allerlei krachten en invloeden, die uitgaan van menschen, uitgaan van goede en boose geesten, uitgaan van ons eigen ik, en uitgaan van den Heere onzen God. Het juiste inzicht, het rechte verstand in ons menschelek leven zal dus het deel van hem zijn, die in zijn innerlijk leven de meest juiste anraking met deze elementen van ons leven bezit.

Wie geen zelfkennis heeft, geen menschenkennis bezit, het demonische niet tast en arm aan kennis Gods is, zal vanzelf als vreemde deling in het leven staan. Allerlei dwaalvoorstelling zal zijn blik verduisteren. Het verborven leven van zijn hart zal niet kloppen op wat er feitelijk in het leven voortvalt. Zijn ik zal te hoog, de eere Gods te laag in zijn schatting staan. En gevolg van dien valschen blik op het leven zal altoos weer zijn, dat hij mistaat in wat hij doet, zich vergist als hij spreekt, en daardoor keer op keer toeteng de ware levenswijze te misen.

En daartegen nu haat noch hooge geleerdheid, noch taale wilskracht, noch de meest volhardende inspanning. Immers het kan niet anders, of om den justien, waren blik op het leven te krijgen, moet ook in de waardeering van uw hart voorop staan, wat voorop staat in het werkelijk leven, d.i. de invloed en de werking van de macht Gods.

Dan toch, maar ook dan alleen wordt in uw eigen besef u ik zoover naar beneden gedrukt, als noodig is, om uw blik op het leven waterpas te maken, terwijl omgekeerd al wat God in de schatting van uw hart te kort komt, onvermiddelijk strekt om uw eigen ik in valsche positie naar boven te schroeven. Is een eenmaal de verhouding tusschen God en u ik vervalscht, dan ontreedt hierdoor vanzelf de verhouding van uw eigen ik tot uw omgeving. En de uitkomst is, dat uw bewustzijn op de drie beheerschende punten averchts reageert, in uw denken over God, in uw denken over uzelf, en in uw denken met wie om u zijn. En dit nu, wat is het anders dan onwijsheid? Wat anders dan gemis aan recht verstand?

Kunt ge dit nu recht zetten, door op beter voet met uw omgeving te geraken? Kunt ge dit gemis aan levenswijze vergoeden door op de thermometer van uw leven uw eigen ik eenige graden naar beneden te drukken? Ten deele, zeer zeker. Harmonie in het saamleven met uw omgeving stilt o, zooveel, wat anders in het hart zoo licht opbruist en het bewustzijn beneyvelt. Van daar dat oprechte verootmoediging, die het ik naar beneden drukt, zoo vaak een hinderpaal wegnam die onzen blik vervalschte. Het zijn altoos in de eerste plaats Egoïsme en Passie, die ons de ware levenswijze en het recht verstand dom derven, en let er maar op, als ge in uw omgeving een man of vrouw van jaren ontmoet, die de passie bewoer en het egoïsme in den baa sloeg, zult ge altoos merken, hoe ze praktisch en levenswijs optreden en in hun gemeene handeling een verstandigen indruk maken.

Onderschaten moogt ge daarom de overwinning op het eigen ik behaald en den dorst naar harmonie met ons omgeving, allerminst. Wie er in voortd trekt een welgevallen van den Heere; wie er in achteruitgaat, komt ten slotte met het hoofd tegen den muur terecht, en wie beide wel beoogt, maar niet doorzet, oogt van zijn halfwerk geen vrucht.

Alleen maar, tot de waarachtige levenswijze en tot het uit echten wortel opschietend recht verstand zal zonder meer noch de harmonie met uw omgeving, noch het ten onder drukken van uw eigen ik u brengen. Daarvoor toch is allereerst en vóór alle dingen uw godsalig verkeer met uw God van nood, omdat het uw God is, die niet maar bij uw omgeving en bij uw eigen ik bijkomt, maar met die beide al wat uw leven vervult en besiet, vrijmachtig beheerscht. Van een technisch werktuig dat van zijn steunpunt afraakt, zegt het taalgebruik dat het doelloopt. En ditzelfde nu is in volstrekt zin op ons zelfbewustzijn toepasselijk. Los van God, loopt ook ons bewustzijn do, en alleen „de heiligen", dat zijn zij die aan God zijn aangesloten, bezitten wetenschap en recht verstand.

Dr. A. K.

Amsterdam, 19 Jan. 1913.

Toen we een vorig maal mededeelden, dat de Hooge Raad iemand had vrijgesproken van de verplichting om kerkelijke belasting te betalen, omdat hij, hoewel in de Hervormde Kerk gedoopt, daar nog geen belijdenis des geloofs had afgelegd, en met zijn meerderjarigwording de band, door den doop aan de Kerk gelegd, volgens den Hoogen Raad ophield, wanneer hij zelf dien band niet bevestigd had door een eigen wilsdaad, — hebben we aangaande op een minder juist persbericht in zooverre ons vergist, dat de persoon, waarom het hier ging, wel belijdenis des geloofs had afgelegd, maar toen hij nog minderjarig was, en de Hooge Raad daarom deze acte van een mladerjarige niet voldoende achtte.

De president-kerkvoogd der Haagsche gemeente zendt ons de volgende rectificatie, die we gaarne plaats verleen:

's-Gravenhage, 16 Januari 1913.

Mijnheer de Redacteur!

In de Nieuwe Rotterdammer Courant van 13 Januari 1913, avondblad A, is uit uw blad een stuk overgenomen van Prof. Dr. H. H. Kuypers, betreffende het arrest van den Hoogen Raad in zake den kerkelijken hoofdeliken omslag te 's-Gravenhage.

Het ligt niet in mijne bedoeling, „over dit arrest en het artikel van Prof. Dr. H. H. Kuypers te gaan debatteren, slechts meen ik de aandacht uwer lezers op het feit te moeten vestigen, dat de vraag, die in het rechtsgeding gold, eene geheel andere is dan de schrijver van het bewuste stuk meent. De vraag was niet of iemand, die geen belijdenis des geloofs had afgelegd en dus niet door eigen wilsdaad zich bij de Kerk had aangesloten, ja zelfs „gewigerd had belijdenis des geloofs te doen", verplicht was de kerkelijke belasting als Dooplid te betalen. Het proces was integendeel gericht tegen een persoon die in de Nederduitse Hervormde Gemeente gedoopt was en, tijdens zijne minderjarigheid, belijdenis des geloofs had afgelegd, terwijl tevens vaststond, dat hij, na meerderjarig geworden te zijn, op geen enkele wijze verklaard of getoond had zich van het Kerkgenootschap te willen afscheiden. Beist is, dat zoodanige persoon riet verplicht in den hoofdeliken omslag te betalen, indien hij, als meerderjarige, nimmer door eenige daad bewees nog lid van het Kerkgenootschap te zijn.

Het arrest van 29 December 1911 is dus niet geweten ten aanzien van een zogenoemd Dooplid, maar van een persoon, die gedoopt was en zijne belijdenis gedaan had.

U dankend voor de verleende plaatsruimte blijf ik, Mijnheer de Redacteur,

Uw dw. dn.

REPELAER VAN DRIEL,

President Kerkvoogd der Nederduitse Hervormde Gemeente te 's-Gravenhage.

Ongetwijfeld maakt deze andere casuspositie, dat en de procedure van de Haagsche gemeente en het arrest van den Hoogen Raad in een eenigszins ander licht komen te staan.

Intusschen houde de heer Repelaar van Driel ons de opmerking ten goede, dat al is het juist, dat we in het onderhavige geval ons vergist hebben en de Kerkvoogdij in dit geval iemand om betaling der belastingen aansprak, die belijdenis des geloofs had afgelegd en zich dus zelf aan de Kerk had verbonden, niet natuurlijk niet mag worden afgelegd, dat dit de regel zou zijn in de Hervormde Kerk. Bij de vroeger gevoerde processen in Den Haag en in Zutphen ging het om personen, die alleen gedoopt waren en op grond van hun gedoopt-zijn als lid der Kerk werden beschouwd, hoewel ze verklaarden geen lid der Kerk te willen zijn. In dit speciale geval mogen we ons vergist hebben, niet in de voorstelling zelf, die we van dit belastingstelsel der Hervormde Kerk hebben beschouwd.

En wat nu het arrest van den Hoogen Raad zelf betreft, willen we liever afwachten dat dit arrest gepubliceerd is, voordat we nader op de juridische motieven, waarop dit vonnis rust, ingaan. We willen lieft niet voor een tweedemaal aan een vergisjng ons schuldigen maken. Alleen merken we voorspands op, ook naar aanleiding van een welwillende critiek van andere zijde tot ons gericht, dat onze ingenomenheid met dit arrest niet gold de juridische motieven van den Hoogen Raad, ook niet de beschouwing, die hij van het lidmaatschap der Kerk heeft, maar uitsluitend twee dingen. Vooreerst, dat door deze beslissing van ons hoogste rechtscollege nu wel een einde zal gemaakt worden aan deze processen om door rechterlijken dwang belastinggelden voor de Kerk te innen; wat we een sedelijk voordeel voor de Kerk achten. En in de tweede plaats, dat de Hooge Raad niet maar zonder meer de bepalingen van het reglement der Hervormde Kerk over het lidmaatschap als verbindend voor alle leden heeft aangenomen, omdat dit tot geestelijken dwang zou geleid hebben.

We zullen echter nader op de zaak terugkomen, zoodra het arrest van den Hoogen Raad zelf ons bekend is geworden.

De Classis Bolsward heeft eenigen tijd geleden aan twee deputaten opgedragen, haar van advies te dienen inzake de kerkelijke bevestiging van gemengde huwelijken. Het rapport, dat van degelijke historische studie getuigt en zeker dient om licht over deze moeilijke aangelegenheid te verspreiden, luidt aldus:

RAPPORT inzake de kerkelijke bevestiging van gemengde huwelijken.

Aan de Gereformeerde Classis van Bolsward.

Wilerw. en Eerw. Broeders!

Op de in Mei 11. te Bolsward gehouden classale vergadering rees, naar aanleiding van een in de Gereformeerde Kerk te Gaast bevestigd gemengd huwelijk, de vraag, hoe door ons kerken, zoo van haar bevestiging van een gemengd huwelijk verlangd wordt, zij te handelen. Uwe Commissie, benoemd ter beantwoording van die vraag, heeft de eer het volgende onder

uwe aandacht te brengen; daarbij in het midden latende de vraag, in hoever het al of niet op den weg der Classis ligt, om advies te geven in een zaak, waarin door geene der vertegenwoordigde kerken als zoodanig advies verlangd werd.

Reeds dadelijk wenschte zij op te merken, dat in deze geen algemeene regel kan gesteld worden, maar elk zich voordoende geval afsonderlijk moet beoordeeld worden, en dat, wijl b.i. gemengde huwelijken (d.w.z. huwelijken, waarbij slechts eene der partijen tot de Gereformeerde kerk behoort) in tweedeele te onderscheiden zijn:

1. zulke, waarbij de niet-Gereformeerde partij gansch en al vreemd is aan of vijandig is jegens de vrees Gods;

2. zulke, waarbij van de niet-Gereformeerde partij, hoewel tot een ander kerkelijk instituut behoorende, op goeden grond mag vertrouwd worden, dat zij de vrees Gods toegedaan is.

En door na te gaan, hoe door ons kerken ten opzichte van elk der genoemde categorieën zij te handelen, hoopt Uwe Commissie de haar gestelde vraag te kunnen beantwoorden.

I. Wat nu aangaat de sub 1. genoemde gemengde huwelijken acht Uwe Commissie, dat zij in geen geval kerkelijk kunnen worden ingesegend. En dat om de beide volgende afdoende redenen.

De eerste reden is deze, dat zulk een gemengd huwelijk in strijd is met het uitgedrukte Woord Gods. Wij wijlen u slechts enkele Schriftuursplaatsen herinneren.

Allereerst wijlen we u, enkele plaatsen uit het Oude Testament noemensde, op Deut. 7: 1, 2, 3 en 4, waar de Heere tot Israël zegt: „Gij zult u ook niet met hen (n.l. met de 7 in Kanaän wonende heidensehe volken) niet vermaatschapen; zij zult u dochters niet geven aan hunne zonen, en hunne dochters niet nemen voor uwe zonen", welk verbod de Heere aandringt met een nog immer geldend motief: „want zij zouden uwe zonen van Mij doen afwijken, dat zij andere goden zouden dienen; en de toorn des Heeren zou tegen u allen ontaken, en u haastelijk verdelgen". Wij wijlen u op Ex. 34: 15 v.v., waar wederom op het gevaar gewezen wordt, dat de kinderen van Israël, met heidenden gehuwd, de heidensehe goden zouden gaan nahoereeren.

Wij herinneren u aan de historie, in Gen. 6 verhaald, waar we vernied vinden, dat heel het menschelek geslacht glog afwijken van den Heere, omdat de kinderen Gods hielden met de kinderen der menschen; aan de historie van Simson, Salomo, Joram e.a., in wier leven, ongetwijfeld ter onzer leering te voren beschreven, de verderfelijke invloed van heidensehe vrouwen maar al te zeer openbaar wordt.

Uit het N. T. kennen we U oomen 2 Cor. 6: 14, waar Paulus de geloovigen vermaant, niet een ander juk aan te trekken met de ongelooovigen; welk woord, hoewel van wijder strekking, toch blonder toepasselijk is op den band des huwelijks; verder 1 Cor. 7: 15 en 16, waar dezelfde apostel zegt: „Indien de ongelooovige scheidt, dat hij scheide", wat hij hiermee motiveert, dat „God ons tot vrede geroepen heeft. Want wat weet gij, vrouwe, of zij den man zult zalig maken? Of wat weet gij, man, of zij de vrouwe zult zalig maken?" Zeer klaar spreekt de apostel in 1 Cor. 7: 39, waar staat, dat een vrouw, indien haar man ontafpen is vrij is om te trouwen, dien zij wil, alleenlijk — en hier trekt Gods Woord een grens — in den Heere.

Uit bovengenoemde plaatsen, die nog met andere zouden te vermeerderen zijn, blijkt, dat een gemengd huwelijk, waarbij een der partijen aan de vrees Gods vreemd of vijandig, nootid ongelooovig is, tegen Gods Woord ingaat. En zulk een huwelijk, dat door Gods Woord geoordeeld is, kan in Gods kerk niet ingesegend worden. Men kan voor zulk een huwelijk niet met een goede concientie en met vertrouwen op gebedsverhooring bidden om den zegen des Heeren. Geen wonder dan ook, dat de oude kerk en hare concilien zich reeds zeer beist tegen zulke huwelijken verklaard heeft, gelijk door Voetius in zijn Pol. Ecol. II p. 50 wordt aangevoerd. En ook onze Gereformeerde kerken hebben hetzelfde spoor bewandeld, waar ze reeds in 1578 't uitdrukken, dat het aan lidmaten der gemeente „ganisch niet vrij staat", hunne kinderen ten huwelijk te geven aan „vanden der Religie". (Kerkelijk Handb., uitg. Biesterveld & Kuypers, p. 136).

De tweede reden, waarom zulke gemengde huwelijken niet kerkelijk mogen ingesegend worden, ligt hierin, dat ons heele Huwelijksformulier zich alsdan absoluut niet laat gebruiken.

Hoe kan een ongelooovige begeeren „een Christelijk gebed der gemeente, opdat hij dezen Christelijken staat in Gods naam beginnen, en zaliglijk tot zijnen lof volenden moge"? Hoe kan een ongelooovige den ander „trouwelijk helpen en bijstaan in alle dingen, die tot het tijdelijke en ewigje leven behooren"? Hoe kan zulk een meewerken, om de „kinderen in de waarachtige kennis en vrees Gods, Hem ter eere, en tot hunne zaligheid op te brengen"? Welke betekenis heeft voor een ongelooovige de verwijzing naar den band tusschen Christus en Zijne gemeente? Hoe kan hij worden aangesproken als „mederigenaar der genade des levens", en in 't gebed voor hem gebeden worden als „mederigenaar des verbonds"? En eindelijk, wat alleen reeds beslissend zou zijn, hoe kan hij bevestigend antwoorden op de vraag des Dienaars: „Daarom, gij N. en N., nadat gij verstaan hebt, dat God den huwelijken staat ingezet heeft, en wat u daarin van Hem bevelen is; zijt gij des zins en willens, in dezen heiligen staat alzo te leven, gelijk gij hier betuigt voor de Christelijke gemeente"? Cf. Dr. B. Wieleng, Ons Huwelijksformulier, p. 274.

Het gebruik van ons Huwelijksformulier zou een leugenachtig vertoon worden, zoo daarmee ingesegend werd een gemengd huwelijk, waarbij een der partijen der Gereformeerde religie gansch vreemd of vijandig ware.

Schijnbaar in strijd hiermee is de praktijk onzer vaders. Het zou geen moeite kosten, om uit tal van Synodale bepalingen aan te toonen, dat het den Dienaren des Woords werd toegestaan om huwelijken tusschen een Gereformeerde en een ongelooovige (bijv. een geëxcommuniceerde of wereldginsde) te sluiten.

Men vergeet echter niet, dat in Holland vóór 1580 en in de andere provincien vóór 1656 het burgerlijk huwelijk niet gekend werd. Toen werd, gelijk in de Middeleeuwen door de geestelijkheid, door de predikant en het huwelijk gesloten; alzoov vericht, wat tegenwoordig de burgerlijke huwelijksluiting op het gemeentebuis is. Maar de Gereformeerden wisten, al gingen beide handelingen in één moeite door, zeer goed te onderscheiden tusschen „huwelijksluiting" of „huwelijksbevestiging" (legitimatia, ratificatio), eenzijdig, en „huwelijksingesegening" (benedictio) anderszijds.

De „bevestiging", of geldigverklaring met openbare afkondiging behoort eigenlijk en recht streks tot de burgerlijke gemeenschap, en staat bij degenen, die daarover met gezag bekleed zijn; niet bij de kerk als zoodanig. De „ingesegening" is zuiver formeel herderlijk en kerkelijk, omdat ze rechtstreeks krachtens Goddelijk recht door den pastor wordt voltrokken. Cf. Voetius, P. E. Tom. II. p. 114. Quest. I. „Huwelijksluiting", ook van zulke gemengde huwelijken, waarbij een der partijen ongelooovig was, werd door onderscheiden synodes den predikant toegestaan, en dat niet in zijn qualiteit als ambtstrager der kerk, maar krachtens bevoegdheid, hem feitelijk door de Overheid verleend; daarentegen was „ingesegening" van zulk een gemengd huwelijk, „met den solemnele seghen" bevestigen, hem uitdrukkelijk verboden. (Cf. Postacta 1619, 1630 sessie).

(Wordt vervolgd.)

Onze liturgie.

IX.

De uitvoerige critiek, die we ons veroorloofd hebben op de inrichting van onzen eeredienst, heeft wel getoond, hoe noodig het was, dat onze Synode ons voor onzen eeredienst een betere liturgie schonk. Onze officiële liturgie achter onze psalmboeken klopt niet meer op den werkelijken toestand en kan reeds daarom niet worden gehandhaafd. Het leven onzer Kerken is aan deze liturgie ontgroeid en koos andere paden. Maar ook deze uit het leven der Kerk zelf opgekomen inrichting van den eeredienst bleek ons te ernstige gebreken te hebben, dan dat we de Synode zouden durven aanraden haar in de officiële liturgie vast te leggen en daardoor te sanctionneeren. Zal de Synode werkelijk een verbeterde liturgie ons schenken, dan dient deze op een andere en betere leest te zijn geschoeld. Zal het daartoe komen, dan dient in de eerste plaats onderzocht te worden, wat volgens Gods Woord het karakter en het doel van onzen publieken eeredienst moet wezen en welke gegevens de Schrift zelf voor de inrichting van den eeredienst ons aan de hand doet, waardoor het doel van dien eeredienst het best kan worden bereikt. Is dit onderzoek naar de gegevens, die de Schrift ons biedt, afgevoerd, dan dient in de tweede plaats te worden nagegaan, hoe in de oudste Christelijke Kerk de eeredienst plaats vond en welke verandering daarna in den eeredienst der Christelijke Kerk is ingeslopen. En in de derde plaats moet onderzocht worden, hoe onze Gereformeerde vaders dien eeredienst weder „gereformeerde" hebben en welke eigenaardige vormen zij voor dien eeredienst hebben gekozen. Eerst als dit driedielig onderzoek is afgevoerd, kan dan de praktische vraag worden gesteld, hoe de eeredienst in onzen tijd behoort te worden ingericht, zoodat die eeredienst beantwoordt aan het doel, waartoe God dien eeredienst heeft ingesteld, en daarbij tegelijk het eigenaardig karakter, dat onze Protestantse en bepaaldelijk onze Gereformeerde eeredienst krachtens de historie vertoont, weer tot zijn recht kan komen. Alleen door zulk een principieel onderzoek, dat gerugsteund wordt door de historie van onzen Gereformeerden eeredienst, kan de basis worden gelegd voor een nieuwen en beteren opbouw van onze liturgie. Eenvoudig terug te keeren tot de liturgie van Calvijn of a Lasco, omdat in de eerste periode der Calvinistische Reformatie het Gereformeerde leven het krachtigst zich heeft uitgesproken en het rijkst zich ontwikkeld heeft, zoo wel de gemakkelijkste weg wezen, maar niet de veiligste. Repristinatie zonder meer is nooit een bewijs van een gezond en krachtig leven. Eerst moet worden verstaan, welke motieven onze vaders geleid hebben bij de inrichting van hun eeredienst, en pas daarna kan gevraagd worden, in hoeverre deze motieven zulver door hen zijn uitgewerkt en in hoeverre die uitwerking past ook voor onzen tijd. Maar evenmin als het herbouwen van onze liturgie naar den trant van onze Vadersen voldoende is, wanneer hier geen principieele overtuiging achter schuilt, evenmin is het geoorloofd, dat men, zonder met de historie rekening te houden, naar eigen inzicht een nieuwe liturgie gaat opstellen, waarbij men dan te hooi en te gras aan allerlei andere, vaak niet Gereformeerde liturgien allerlei elementen ontleent gaat, en daardoor niet alleen de leiding des Heiligen Geestes in de historie miskent, maar ook gevaar loopt een hybridisch geheel te verkrijgen, dat even wanstaltig is als een gebouw, waarvan de vensters Gothisch zijn, waarvan het dak gedragen wordt door Corinthische zuilen en de poort aan den Romaanschen rondboog herinnert. Ook op het gebied der liturgie heeft men verschillende „stijlen", indien men zoo wil, een Romaanschen, een Luthersche, een Anglicaansche, een Independentistische en een Gereformeerden „stijl", en we wenschen van onze Gereformeerde Kerken geen liturgie, die een rhapsodie van al deze stijlen is, maar eene die in zuiver Gereformeerden stijl is opgebouwd.

Nu bestaat het eigenaardige en karakteristieke van den Gereformeerden stijl ook op liturgisch gebied daarin, dat een Gereformeerde voor alle dingen vraagt, wat Gods Woord ons zegt. Zelfs heeft men het verschil tusschen Luther en Calvijn in zake de liturgie wel zoo uitgedrukt, dat Luther in den eeredienst der Roomsche Kerk alles behield, wat niet door Gods Woord verboden was, terwijl Calvijn niets anders in den eeredienst wilde toelaten, dan wat God de Heere in Zijn Woord ons voorgeschreven had. Nu mag op dit principe zoo algemeen gesteld, aanmerking te maken zijn, omdat Calvijn in de praktijk wel degelijk rekening heeft gehouden met hetgeen door langdurige usantie zeker bestaansrecht gekregen had, wanneer het metterdaad nuttig was voor de stichting der gemeente. Bijbelsch in dien al, waarin men hem dat gewoonlijk verwijt, alsof hij de Heilige

Schrift als een wetboek zou beschouwd hebben, waarin kant en klaar de geheele inrichting der Kerk en haar eeredienst lag voorgeschreven, is Calvijn niet geweest. Hij had daartoe een veel te klaar en te duidelijk inzicht in de historische ontwikkeling van de Schrift zelf, in hetgeen in de Schrift wezenlijk en bijkomstig was, in hetgeen gold voor alle tijden en voor den Apostolischen tijd alleen. Tot de dwaze absurditeiten, waartoe sommige sceten vervallen zijn, die dit biblicistisch princip tot norm verheven, is Calvijn en zijn de Gereformeerden dan ook nooit vervallen. Een nabootsing van de Apostolische Kerk hebben ze nimmer gewild. Hoe vast Calvijn ook in zijn overtuiging stond, dat Gods Woord en Gods Woord alleen de norm is van de inrichting der Kerk, en hij daarom het ambt van predikant, ouderling en diaken, dat hij naar de Apostolische instelling herleuwend heeft, op Goddelijk instituut grondde, — hij heeft daarom toch zeer wel onderscheid gemaakt tusschen de ambten, die buitengewoon waren en alleen voor de stichting der Kerk dienden, en die ambten, die een blijvende betekenis hadden voor de Kerk aller eeuwen. Hij heeft met kerngezonden zin er nooit aan gedacht, de eigenaardige charismata, die in de eerste Christelijke Kerk werden gevonden, zooda de gave van de glossallie of het spreken in vreemde talen, de gave der profetie en de gave van de genezing der kraaken weer te willen doen opleven, maar uitdrukkelijk uitgesproken, dat dit buitengewone gaven waren voor den tijd der Apostelen, maar niet voor onze dagen verleend. Wat de zich noemde „Apostolische gemeente" beproefde heit, om een letterlijke kopie te geven van de Apostolische Kerk, ligt mijlen ver van Calvijn's bedoelen, en het onderscheid tusschen deze Apostolische gemeente en onze Gereformeerde Kerken kan wel het best dienst doen om te laten zien, hoe onrechtvaardig de beschuldiging is, alsof Calvijn de Schrift als een soort wetboek beschouwd heeft, waarvan elke bepaling nog voor onze dagen van kracht zou wezen. Tegenover het Anabaptisme, dat zulk een mechanische opvatting van de Schrift had, heeft Calvijn juist de organische opvatting der Schrift verdedigd. En evenzeer als hij dit deed ten opzichte van de inrichting der Kerk, heeft hij het ook gedaan ten opzichte van den eeredienst. Van een hangen aan de letter, een slaafs navolgen van den eeredienst der Apostolische Kerk, een meenen, dat elke usantie in de tijden der Apostelen in gebruik, ons nog zou binden, is bij Calvijn geen sprake. Een enkel voorbeeld moge dit aantoonen, om elk misverstand ook in dit opzicht weg te nemen. Hoewel Calvijn er nadruk op legt, dat het woord *doopen* eigenlijk *onderdompelen* beteekent, en hij ook uitdrukkelijk zegt, dat de doop door onderdompeling in de eerste Christelijke Kerk gebruikelijk is geweest, voegt hij er toch aan toe, dat de vraag, of de doop door onderdompeling of door besprenging geschiedt, er niets toe doet en dit gebruik naar de verscheidenheid der landtreken aan elke Kerk vrij moet gelaten worden. Wanneer de Apostelen hun brieven eindigen met den last: groet elkander met een heiligen kus, heeft Calvijn nooit gemeend, dat daarom de broederkus weer in de Kerk moest worden ingevoerd, maar verklaard, dat dit een symbol was van welwillendheid, bij de Joden gebruikelijk, maar geen voorschrift voor de Christenen aller eeuwen. En evenzo, wanneer de Apostel in 1 Cor. 11 zegt, dat de man ongedekt moet verschijnen in de samenkomsten der geloovigen en de vrouw gedekt moet wezen, haast Calvijn zich hierbij op te merken, dat men daarom niet moet meenen, dat een prediker, die met een hoed op preekt (zooda toen gewoonte was) tegen dit Apostolisch voorschrift sondigde, want dat de Apostel alleen bedoelt, dat men de orde en het decorum niet schenden mag en het verschil tusschen man en vrouw niet mag uitwisschen in de gemeente.

En evenmin als Calvijn gemeend heeft, dat alles wat de Schrift ons mededeelt omtrent den eeredienst in de Apostolische Kerk, letterlijk door ons moest worden nagevolgd, evenmin heeft hij met de historische ontwikkeling van den eeredienst in de Kerk geen rekening willen houden en alles willen afschaffen, wat niet met zoovele woorden in de Schrift ons was geboden. Integendeel, Calvijn heeft op de *historische continuïteit* juist grooten nadruk gelegd ook bij den eeredienst, en van een revolutionair alles onderstoven werpen en afbreken, was bij hem zeker allerminst sprake. Wat Calvijn alleen wilde afbreken en wegdoen, was de *verkeerde* ontwikkeling, datgene wat in den Romaanschen eeredienst hetzij tot afgoderij aanleiding gaf, of, gelijk hij het uitdrukte, een komediespel was, waarvan het volk toch niets begreep. Onnutte en zinledige ceremonien, die geen de minste stichting aan de gemeente brachten, keurde hij af en daarom betreurde hij het, dat Luther zooveel van deze ceremonien liet bestaan. Al wat niet diende tot „edification", tot een opbouwen van de gemeente in het geloof, was voor Calvijn contrabande. Daarom keurde hij zich niet alleen tegen heiligen beelden, het crucifix, het altaar en al datgene, wat naar afgoderij of superstitie smaakte, maar ook tegen de zinledige ceremonien als kaarsen op het altaar, enz., omdat deze ceremonien geen het minste nut deden voor de geloovigen. Maar hoe sterk Calvijn zich keerde tegen deze onschriftuurlijke ontwikkeling van den eeredienst in de Roomsche Kerk, hij verwierp niet alles wat de Christelijke Kerk in den eeredienst had ingevoerd; integendeel, hij geloofde dat in de eerste eeuwen het Christelijke leven zich veel zuiverder ontwikkeld had en hechtte er aan, den historischen band weer aan te knooien daar, waar het bederf nog niet was ingeslopen. Dat beginsel heeft Calvijn telkens uitgesproken. Zoo schreef hij aan Farel in

1541 naar een goed vooren: I er geen regering; deze in G en in a En dat d Calvijn v Vaders l verklaring, Wesel be zoo na n leer en de het onberis vore Kerk is dit nie „voorbeeld Gods Woode optreden, onze Belij noch de mag stelle Maar wel meerde V „oudste K naverking toes nog Heeren toe werkte en Word ne werden to de Genera Kerk tegen voor hun Schrift ber niet wilde „omdat den overeensten oudste en zal het d Calvijn ba forme des avec la m et consacre l'Eglise an van de g met de w diend en i volgens d Calvijn dit wel daarui sprekende e gesang, e chose invei des la pre sté com d. w. z. dit geleden uit geweest in oorsprong d bleift. Ook heeft Calvijn „gewoonte hem gevolg deelde wat Avondmaals historie ble in de oud gevierd. Fel genstelling Kerk een r later was i Apostolische daarentegen die het dic stond. In h later bespre ons alleen Calvijn wel rekening hi Wanneer van de G heeft uitged Kerken haa gericht naa eeredienst n wat God se deze grondi liturgie wel geven en zo uit Calvijn's dit metterds de inrichting maar dan di te bepalen, meerde Ker is dit, dat in den eere afgesneden; willen zijn, bevelen heef welke overv dreen, in 2 voeren, waa vooral niet, leiding zou k heiligen hee verboden, n afgedisciee alleen als „b Catechismus, mede een d heiligen aan door het lat voor oogen geloof heb behooren toe God ons noo gebruik te i we niet door de levendige zullen onder beginsel, dat ten opzichte voor heel de een dienst (de Gereform best geldend wanneer deze ordinantien. onze Koning eerbied toons u stipt te v haarself vo zijn voorges de gemeente haar Koning meer die d